

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри цивільного та господарського права
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
доктора філософії з галузі знань «Право» **АДАМОВИЧ Оксани Вікторівни**
на дисертацію **ГАРАЩЕНКА Дмитра Руслановича**
на тему: **«Сучасні аспекти вчинення та реалізації правочинів
щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»
галузі знань 08 «Право»

Актуальність обраної теми дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена проведенням в Україні земельної реформи та запровадженням ринку земель сільськогосподарського призначення, що суттєво трансформувало правове регулювання обігу таких земель. Відкриття ринку сільськогосподарських земель актуалізувало низку теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із визначенням правової природи правочинів щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення, особливостями їх вчинення та реалізації, співвідношенням норм цивільного і земельного законодавства, а також забезпеченням балансу між приватними інтересами учасників земельного обігу та публічним інтересом у сфері охорони землі як основного національного багатства.

Важливого наукового та практичного значення дослідженню надає необхідність удосконалення механізмів реалізації права власності та інших речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, забезпечення правової визначеності у питаннях набуття, переходу та припинення прав на землю, реалізації переважних прав, а також усунення колізій і прогалин у правозастосовній практиці.

Також, зважаючи на євроінтеграційний курс України та необхідність гармонізації національного законодавства із європейськими підходами до регулювання земельних відносин, щодня виникають нові теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з правовим забезпеченням обігу земель сільськогосподарського призначення, удосконаленням механізмів реалізації прав на землю та забезпеченням балансу між приватними і публічними інтересами у сфері земельних правовідносин, що обумовлює значний науковий і практичний інтерес до обраної теми дослідження

Цінність поданого до захисту дисертаційного дослідження зумовлюється багатьма чинниками, зокрема існуванням у ньому цікавих, з точки зору науки, положень, що можуть бути використані при розробленні відповідних змін до нормативно-правових актів та ґрунтовними формулюваннями досліджуваних питань. Використання автором сучасного наукового доробку української та зарубіжної науки, оптимальної в рамках цього дослідження методології, дало йому можливість отримати якісно нові результати, спрямовані на удосконалення понятійно-категоріального апарату у сфері правового регулювання правочинів щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення, а також на розвиток і вдосконалення правових механізмів та процедур їх вчинення і реалізації в умовах функціонування сучасного ринку земель сільськогосподарського призначення.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до п. 1.14 Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки від 26.03.2021 р. № 12-21, а також згідно з тематикою наукових досліджень Національного університету біоресурсів

і природокористування України, зокрема темою «Механізм державної влади в правовій державі» (державний реєстраційний номер 0115U006024).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Рецензована робота характеризується комплексним підходом до предмету дослідження. Ознайомлення із змістом дисертації дозволяє зробити висновок про сумлінність здобувача при підготовці дослідження. Гаращенко Д. Р. вдало оперує вмінням критично оцінювати наукові позиції з тих чи інших питань, які досліджуються у роботі. Порівнюючи різні точки зору науковців, автор у багатьох випадках формулює власну позицію та є толерантним у дискусії з іншими фахівцями. З огляду на це, з позитивного боку, слід звернути увагу на чисельність використаних джерел (211 найменувань), досліджених ним при обґрунтуванні зроблених у дисертації висновків.

Високий ступінь наукової обґрунтованості результатів дисертації забезпечено завдяки використанню наукових методів пізнання, зокрема, загально-науковий метод комплексного аналізу використано при визначенні земельної ділянки як об'єкта правочинів та об'єкта цивільних прав (підрозділи 1.1, 1.2); методи класифікації, групування було використано при аналізі обмежень щодо вчинення правочинів із земельними ділянками та відмежування земельних і цивільних правочинів, класифікації останніх (підрозділи 1.3, 2.2); структурно-функціональний метод використано при аналізі суб'єктного складу та змісту відповідних правочинів (підрозділи 2.1, 2.3); формально-логічний метод застосовано для систематизації законодавства (підрозділ 2.1); формально-правовий метод застосовано при аналізі вчинення і реалізації окремих типів правочинів, умов дійсності правочинів (підрозділи 3.1–3.4); порівняльно-правовий метод застосовано при дослідженні позитивного досвіду удосконалення правового регулювання вчинення та реалізації правочинів із земельними ділянками сільськогосподарського призначення в Україні (підрозділ 3.5).

Метою дослідження визначено формування цілісного наукового уявлення про вчинення правочинів із земельними ділянками сільськогосподарського призначення на сучасному етапі в контексті взаємодії цивільного та земельного законодавства в процесі становлення ринку сільськогосподарських земель в Україні.

Структура дисертації відповідає поставленій меті та завданням наукового дослідження, обґрунтовується особливостями предмета й об'єкта дисертаційного дослідження й включає в себе анотацію, список опублікованих праць за темою дисертації, вступ, три розділи, що містять одинадцять підрозділів, висновки до кожного розділу, а також загальний висновок, список використаних джерел, додатки.

У **вступі** здійснюється обґрунтування вибору теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичне значення одержаних результатів, апробацію результатів дослідження, кількість публікацій здобувача, у яких відображено основні положення дисертаційного дослідження та структуру роботи.

У першому розділі **«Особливості земельної ділянки сільськогосподарського призначення, як об'єкта, щодо якого вчиняються правочини»** автором досліджено правову природу земельної ділянки сільськогосподарського призначення як особливого об'єкта земельних і цивільних правовідносин, проаналізовано процес її формування та державної реєстрації як передумови участі у цивільному обороті, розкрито особливості правового режиму земельних ділянок приватної, державної та комунальної власності. Значну увагу приділено характеристиці земельних ділянок сільськогосподарського призначення приватної власності як об'єктів цивільних правочинів, а також дослідженню системи

законодавчих обмежень щодо їх відчуження, реалізації переважного права на придбання та набуття права власності на такі земельні ділянки.

У другому розділі **«Сторони та зміст правочинів щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення»** здійснено комплексний аналіз особливостей правового статусу суб'єктів правочинів щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення, проаналізовано законодавчі вимоги та обмеження щодо набуття права власності на такі земельні ділянки фізичними та юридичними особами. Значну увагу приділено класифікації правочинів щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення, розкрито особливості окремих видів правочинів, досліджено їх зміст, істотні умови, специфіку реалізації речових і зобов'язальних прав на землю, а також проаналізовано роль переважних прав та спеціальних законодавчих вимог, що визначають правовий режим земельних ділянок сільськогосподарського призначення у цивільному обороті.

У третьому розділі **«Реалізація правочинів»** автором досліджено особливості практичної реалізації правочинів щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення, зокрема правову природу поділу та об'єднання земельних ділянок, специфіку зміни їх цільового призначення, а також особливості переходу права власності за двосторонніми правочинами. Значну увагу приділено аналізу інституту переважних прав у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення, визначенню їх видів та механізмів реалізації, а також дослідженню спеціальних умов дійсності правочинів щодо таких земельних ділянок. Крім того, автором розглянуто співвідношення приватноправових і публічно-правових засад регулювання земельного обігу, здійснено оцінку чинних законодавчих обмежень щодо обігу земель сільськогосподарського призначення та запропоновано напрями вдосконалення правового регулювання відповідних правовідносин.

У **висновках** здійснено ґрунтовний аналіз як цивільного та земельного законодавства України, так і наукової літератури щодо обраної теми. Висновки дисертації містять важливі теоретичні та практичні положення щодо вдосконалення правового регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в умовах розвитку земельного ринку та євроінтеграційних процесів.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Результати дисертаційного дослідження мають належне теоретичне та практичне значення. Сформульовані автором доктринальні положення, наукові висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у науково-дослідній діяльності для подальшого розвитку дослідження у сфері правочинів щодо земельних ділянок; у законотворчій діяльності – при підготовці відповідних законопроектів; у практичній діяльності – при розробленні й удосконаленні нормативно-правових актів; у навчальному процесі – під час підготовки підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, робочих і навчальних планів базових освітніх компонент «Цивільне право», «Земельне право» та інших.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 6 наукових працях, з яких 4 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 2 тези наукових доповідей. Вказані публікації чітко та цілком відображають основні наукові положення та досягнення проведеного дисертаційного дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження є самостійною кваліфікаційною науковою працею, виконаною на належному теоретичному та методологічному рівнях. Використані у роботі наукові джерела, ідеї

та результати досліджень інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування. Таким чином, у дисертаційному дослідженні Д. Р. Гаращенка на тему: «Сучасні аспекти вчинення та реалізації правочинів щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення» порушення академічної доброчесності не виявлені.

Питання для дискусійного обговорення та недоліки дисертації щодо її змісту та оформлення:

1. Дискусійним видається п. 2 «Висновків» про те, що земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності після державної реєстрації прав на них фактично залишаються переважно об'єктами земельного права, а їх відчуження та надання в користування здійснюється «не на цивільно-правових засадах свободи договору, а за правилами і процедурами земельного законодавства». Не можна однозначно погодитися з такою позицією, оскільки ст. 79-1 Земельного кодексу України визначає сформовану та зареєстровану земельну ділянку як об'єкт цивільних прав незалежно від форми власності, а отже дане положення потребує додаткового обґрунтування.

2. Потребує додаткової теоретичної аргументації позиція автора щодо віднесення до правочинів трансформаційних дій щодо земельної ділянки, зокрема її поділу, об'єднання та зміни цільового призначення. Зазначене положення видається дискусійним з огляду на те, що у підрозділі 3.1 дисертації автор характеризує такі дії як юридичні факти та процедури.

3. Дискусійною є запропонована автором в п. 9 «Висновків» (с. 172) позиція про віднесення вимог щодо громадянства набувача, дотримання граничної площі земель у власності та додержання переважних прав до спеціальних умов дійсності правочинів. Потребує додаткового обґрунтування питання, чи можуть зазначені вимоги розглядатися виключно як умови дійсності правочину, чи вони характеризують насамперед особливий правовий режим земель сільськогосподарського призначення та спеціальну правосуб'єктність учасників відповідних правовідносин.

4. Науковий інтерес становить висновок дисертанта (с. 169) щодо віднесення зміни категорії земельної ділянки за основним цільовим призначенням до односторонніх земельних правочинів. Водночас зазначене положення потребує додаткового обґрунтування, оскільки в юридичній науці зміна цільового призначення земельної ділянки традиційно розглядається як результат реалізації адміністративних та землепорядних процедур, а не як самостійний правочин.

5. Наявні помилки технічного характеру, зокрема на с. 66 окремі статистичні дані наведені із посиланням на джерела [87], [88], однак доцільно було б конкретизувати їх походження безпосередньо в тексті дослідження, оскільки наведені показники використовуються для обґрунтування авторських висновків щодо ефективності земельної реформи; також у «Висновках» наявні два різні за змістом п. 6 (с. 169 та с. 170).

Загалом же варто наголосити, що висловлені зауваження у своїй більшості є дискусійними, або мають рекомендаційний характер, тому вони в жодному разі не впливають на високу позитивну оцінку рецензованої роботи в цілому.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Загальний аналіз роботи свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність і науковий рівень, теоретичне й практичне значення. Дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення поставленого наукового завдання. Дисертаційне дослідження Д. Р. Гаращенка на тему: «Сучасні аспекти вчинення та реалізації правочинів щодо земельних ділянок

сільськогосподарського призначення» не містить порушень академічної доброчесності. Результати наукової роботи повно викладені в опублікованих здобувачем наукових публікаціях.

Отже, дисертація на тему: «Сучасні аспекти вчинення та реалізації правочинів щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Гаращенко Дмитро Русланович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Рецензент доцент кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор філософії з галузі знань «Право» Оксана АДАМОВИЧ